

19. u 20. stoljeće iz sociosemiotičke perspektive analizirala reklame koje su bile objavljivane u talijanskim, njemačkim i hrvatskim dnevnim glasilima, raznoraznim katalogima i časopisima tiskanima i čitanima u Istri, osobito u gradu Puli. Svojim je izlaganjem autorica pokazala da su djeca od samih početaka bila uključena u mehanizme oglašavanja. Tajana Ujčić je, pak, u svojemu priopćenju naslova "*Zapisi upravi – sjećanja učenicima*": *zapisi Pokrajinskog školskog nadzorništva za Istru u Puli (1936.-1948.) vs. osobni pogledi učenika (metodologija)* predstavila niz zanimljivih primjera školovanja učenika u Istri tijekom tridesetih i četrdesetih godina 20. stoljeća, koji su kao dijelovi zbirke dokumenata pohranjeni u modernim arhivima. Pitanje je dakle kako osmisliti i oblikovati takve vrste arhivalnog gradiva kako bi bilo što dostupnije budućim istraživačima.

Nakon zaključne rasprave sudionici su se Bijenala uputili na izlet radnog naslova *Sa zapadne na istočnu obalu Istre*. Najuzbudljiviji je dio tog izleta bio prijelaz preko rijeke Raše i obilazak njezine delte u malim barkama. Tema će petog Bijenala biti *Kultura stanovanja*. I na tomu će se jubilarnom druženju živo i poticajno diskutirati, razmjenjivati mišljenja i nova saznanja o predloženoj temi, jer takvo je ozračje Bijenala postalo tradicijom immanentnom temperamentima sredina iz kojih sudionici Bijenala dolaze. Kakogod, *Istarska povijesna biennala* potvrđuju ne samo visoku znanstvenu razinu, nego i visoku razinu suradnje triju historiografija (hrvatske, slovenske i talijanske), koje jesu i sastavnicama nacionalnih identiteta Istarskog poluotoka. U tu suradnju svakako bi valjalo tijekom idućih susreta uključiti i četvrtu historiografiju, odnosno četvrtu povijesnu sastavnicu tih identiteta – austrijsku sastavnicu.

Ivan Jurković

Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, sv. 50, Zagreb – Zadar 2008., 355 str.

U izdanju Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru objelodanjen je 2008. g. pedeseti broj ugledne znanstvene publikacije *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*. Taj broj *Radova* sadrži čak deset izvornih znanstvenih radova, tri pregledna rada, dok se u cjelini pod nazivom *Ocjene i prikazi* (335-351) nalaze četiri prikaza knjiga i zbornika.

Prvi rad u broju 50, pod nazivom *Papinski kapelan Ivan od Casamarija i bilinopoljska abjuracija 1203. Papinski legat koji to u Bosni nije bio* (1-13), rad je Ivana Majnarića u kojemu on razmatra neka pitanja vezana uz čin bilinopoljske abjuracije od 3. i 30. travnja 1203. godine. Unatoč činjenici kako se navedeni čin zbog vrijednosti povijesnih izvora koji o njemu govore promatrao u nizu aspekata, tek je nekoliko autora s uspjehom proučavalo širi europski kontekst tog čina. Autor smatra kako je taj kontekst od odlučujućeg značenja za pravilno razumijevanje samog čina abjuracije te njezinih uzroka i posljedica. Tako Ivan Majnarić ispituje odnos papinstva prema bosanskoj vjerskoj zajednici prateći ulogu cistercitskog redovnika Ivana od Casamarija. Iako uloga Ivana od Casamarija pri bilinopoljskoj abjuraciji nije ostala nezamijećena u historiografiji, autor smatra kako su povjesničari propustili podrobnije istražiti pravni okvir njegove djelatnosti u Bosni iz razloga što su se kasnije spoznaje o vjerskim prilikama u Bosni i Zahumlju iz kasnijeg vremena (počevši s 1220-ima) nekritički rabile u tumačenju abjuracije. Tako sam autor stavlja djelovanje Ivana od Casamarija u opće crkveno-pravne okvire, a po-

sebice istražuje kojem je razredu papinskih predstavnika pripadao. Nadalje, oslanjajući se na izvore, autor daje svoje viđenje odnosa pape Inocenta III. i papinske Kurije prema pitanju pravovjernosti vjerske zajednice u Bosni.

Milko Brković autor je rada *Isprave bosansko-humskih srednjovjekovnih vladara u Šibeniku* (15-45) u kojemu se bavi analizom diplomatskih isprava koje su bosansko-humski vladari izdali Šibeniku tijekom 15. st., kada je Šibenik, kao i uostalom ostali dalmatinsko-hrvatski gradovi osim Zadra, potpao pod njihovu vlast. Rad Milka Brkovića podijeljen je u četiri tematska dijela. Tako autor najprije donosi regeste, tekstove te prijevode donesenih isprava, da bi se potom kritički osvrnuo na transkripcije tekstova donesenih isprava. Potom analizira diplomatske formule pojedinih isprava te razjašnjava povijesni sadržaj donesenih isprava. Počinje s poveljom kralja Tvrtka I. od 11. 6. 1390. godine kojom Šibenčanima potvrđuje sve stare povlastice, milosti, statute, reformacije i običaje što su im ranije podijelili ugarsko-hrvatski vladari, posebice kralj Ludovik I. Veliki. Potom analizira povelju velikog vojvode Hrvoja Vukčića Hrvatinića od 13. 5. 1402. godine, kojom vojvoda Hrvoje na molbu šibenskih izaslanika potvrđuje slobode i povlastice što su ih Šibenčanima podijelili ugarski vladari, osobito kralj Ludovik I. Veliki, a oni su zauzvrat u svojem gradu morali istaknuti zastave kralja Ladislava Napuljskog i položiti prisegu vjernosti. Sljedeća promatrana isprava jest zajednička povelja Hrvoja Vukčića Hrvatinića i njegova šurjaka cetinskog kneza Ivana Nelipića od 13. 5. 1402. godine, kojom na molbu šibenskih izaslanika potvrđuju Šibenčanima prava, slobode i običaje, osobito one iz vremena kralja Ludovika I. Velikog. Iz iste je godine (15. 6.) i povelja kralja Ivana Ostoje kojom na molbu šibenskih poslanika potvrđuje slobode, prava, milosti, darovnice i običaje što su ih Šibenčanima ranije podijelili veliki vojvoda Hrvoje i cetinski knez Ivan Nelipić. Posljednja isprava obrađena u ovom radu jest isprava vojvode Hrvoja Vukčića Hrvatinića sastavljena 1. 5. 1403 godine, kojom on moli Ninski kaptol da pošalje svojeg pouzdanika u Šibenik radi ispitivanja istine iz god. 1358. o izgonu šibenskih plemića od strane pučana.

Sofija Sorić autorica je rada *Utvrđeni ljetnikovac obitelji de Soppe na Bapcu* (47-62) gdje na vrlo sažet način daje opis ostataka utvrđenja koji su pripadali ljetnikovcu zadarske obitelji *de Soppe*, kao i opis otoka Bapca u Pašmanskom kanalu. Autorica donosi i zanimljive priloge radu, a riječ je o četiri ilustracije te jednom ugovoru o naseljavanju seljaka na otok Babac.

Krešimir Kužić autor je rada *Njemački hodočasnici u 15. i 16. stoljeću o Zadru* (63-104). Nakon uvodnih razmatranja o hodočašćima i hodočasticima te smještaju Zadra i njegovoj percepciji u njemačkim zemljama, autor analizom putopisa njemačkih hodočasnika dolazi do brojnih podataka o dojmovima koje su oni sjecali nakon proputovanja Zadrom ili kraćeg boravka u gradu i okolici. Nadalje, autor donosi podatke o autorima putopisa te o istaknutim hodočasticima, a vrlo vrijedan prilog čine prijepisi nekih od putopisa. Na kraju rada nalaze se četiri ilustracije.

Hvarske komunalne mjere za dužinu i površinu kroz stoljeća (105-118) rad je Marije Zaninović-Rumore u kojem autorica prati razvoj mjernog sustava hvarske komune od 15. do 19. stoljeća. Autorica istraživanje započinje poznatim mjerama metričkog sustava preko austrijskih mjera do mletačkog sustava i najstarijih mjera koje su se rabile u hvarskoj komuni. Autorica se u radu koristi dosadašnjim spoznajama hrvatske metrologije, historiografijom i povijesnim izvorima, od čega uglavnom dokumentima iz fonda Hvarskog arhiva u Državnom arhivu u Zadru. Na kraju samog rada Marija Zaninović-Rumora prilaže i tablični prikaz hvarskih mjera kroz stoljeća.

Emil Hilje autor je rada *Gradnja kaštela u Ražancu 1507. godine* (119-145) u kojemu su opisani događaji vezani uz gradnju kaštela namijenjenog obrani od Osmanlija, koji u razdoblju 16. stoljeća izravno prijete zadarskom zaleđu, a posebice nakon Mletačko-turskog rata. Unatoč činjenici kako se vrijeme gradnje poklapa s kratkotrajnim razdobljem mira na tom području, očito je kako su stanovnici bili svjesni krhkosti primirja. Bez obzira na činjenicu kako na zadarskom području postoje brojni ostaci fortifikacija iz razdoblja borbi s Osmanlijama, kaštel u Ražancu posebno je zanimljiv zbog svoje očuvanosti, ali i karakterističnih uvjeta u kojima je nastao te zbog mjesta gradnje. Naime, kako Emil Hilje navodi, kaštel u Ražancu imao je izuzetno povoljan položaj jer je, iako udaljen od poljoprivrednih površina, smješten uza zatvorenu morsku uvalu koja je praktički bila jedina moguća luka u Velebitskom kanalu. Na kraju rada Emil Hilje donosi vrijedne priloge kao što su tekst ugovora o gradnji utvrde u Ražancu te čak dvadeset i jednu ilustraciju, među kojima dominiraju fotografije proučavanog kaštela.

Mletački časnici, svećenici, građani – tragom Barana u Zadru (XVII.-XVIII. stoljeće) (147-192) rad je autorice Lovorke Čoralić, koja je usmjerila pozornost na proučavanje primjera barskih iseljenika u glavnom gradu mletačke provincije Dalmacije u razdoblju od šezdesetih godina 17. do polovice 18. stoljeća. Autorica navodi kako je riječ o procesu naseljavanja mletačkih istočnojadranskih posjeda, a posebice Zadra, ljudima čiji se zavičaj nalazio pod osmanlijskom vlasti. Lovorka Čoralić uočava kako je najveći broj Barana u Zadru boravio u mletačkoj vojnoj službi. Koristeći se privatno-pravnim ispravama Barana u Zadru, autorica dolazi do brojnih podataka koji ilustriraju crtice iz svakodnevnog života jedne useljeničke skupine te neke od tih dokumenata donosi kao prilog na kraju rada.

Vlado Pavičić autor je rada *Fra Laurentius de Gliubuschi: Alendar(ović), Sitović ili Šitović?* (193-211). Autor je većinu rada posvetio problematici prezimena tog znamenitog franjevca iz Ljubuškog koji je bio poznat po svojem pastoralno-propovjedačko-odgojnom radu, a pažnju javnosti zaokupljala je njegova dragovoljna konverzija s islama na katoličanstvo. Analizirajući matične knjige samostana u Zaostrogu i Makarskoj te još nekim arhivskim vrelima, autor iznosi svoje mišljenje o pravom prezimenu franjevca poznatog pod imenom Laurentius de Gliubuschi.

Ante Bralić i Tea Eschebach autori su rada *Austrijska opsada Zadra 1809. godine* (213-234), u kojem razmatraju zbivanja u Zadru i okolici prije, tijekom i nakon austrijske opsade grada u drugoj polovici 1809. godine. Autori nam pružaju detaljan pregled povijesnih prilika u kojima se područje Dalmacije nalazilo tijekom francuske okupacije te nastojanja austrijskih snaga za ponovnim stjecanjem posjeda izgubljenih mirom u Požunu. Na kraju rada autori kao prilog donose ugovor o primirju koje je sklopljeno 1809. godine između austrijskih i francuskih snaga.

Šime Peričić autor je rada *Gospodarstvo Dalmacije u Maschekovim "Priručnicima"* (235-274), u kojem je prikazao sedam svezaka "Priručnika" Luigija (Aloisa) Mascheka s aspekta ekonomske povijesti. Služeći se "Priručnikom", autor nam prenosi Maschekove opise razvoja ekonomije u Dalmaciji tijekom stoljeća, navodeći najvažnije gospodarske djelatnosti te njihove pojedinačne analize. Nakon kraćeg pregleda stanovništva koje Maschek temelji na popisu stanovništva pokrajine iz 1869., dobivamo uvid u onodobne gospodarske grane kao što su poljodjelstvo, šumarstvo, ribarstvo, proizvodnja soli, rudarstvo, prerađivačka radinost, trgovina te pomorstvo.

Tomislav Pejdo autor je rada *Politika Austrije (Austro-Ugarske) prema brodarstvu Dalmacije od 1850. do 1880. godine* (275-287) u kojem prikazuje neke segmente politike Krune prema brodarstvu Dalmacije u drugoj polovici 19. stoljeća. Autor je na samom početku rada prikazao

odnos austrijske politike koja je u vrijeme kancelara Metternicha i njegovih nasljednika tretirala Dalmaciju kao stranu zemlju. Tomislav Pejdo promjene u takvoj politici uočava nakon 1850. godine, kada Austrija počinje sve više pažnje usmjeravati prema razvoju pomorstva.

Radićevi govori u Dalmaciji 1926. godine naslov je rada Franka Miroševića u kojima nam na temelju novinskih članaka, relevantne literature te arhivskih izvora autor daje uvid u govore koje je Stjepan Radić održao u Dalmaciji i Bosni i Hercegovini 1926. godine, nedugo nakon ulaska u tzv. "vladu narodnog jedinstva" (1925.). Analizom govora i javnih nastupa Franko Mirošević otkriva nam kako je Stjepan Radić najprije održavao govore kojima se osvrtao na gospodarsku uzajamnost Hrvata iz Dalmacije i Slavonije s Bosnom. Iako u tim slučajevima, kao i primjerice govorom u Dubrovniku, nije bila riječ o konkretnom napadu na radikale, Radić je u sljedećim istupima još više zaoštravao retoriku, što je, prema autoru, čak dovelo u pitanje i koaliciju s radikalima. Nadalje, autor donosi vrlo pregledene analize pojedinačnih govora te ocjene istih.

Teodora Vigato autorica je rada *Druga učiteljska škola u Zadru (1944.-1959.)* (309-334). Autorica razloge osnivanja učiteljske škole u Zadru vidi u nedostatku obrazovnih ustanova za osposobljavanje učitelja, posebice nakon što je slična obrazovna ustanova koja je osnovana 1866. godine pod nazivom Muška preparandija, a koja je djelovala u Arbanasima, ukinuta 1921. godine. Autorica začetke osnivanja Druge učiteljske škole u Zadru uočava u učiteljskim tečajevima koje su osnivali prosvjetni odjeli Oblasnog narodnooslobodilačkog odbora za Dalmaciju još za vrijeme Drugog svjetskog rata na oslobođenom teritoriju u okolici Zadra. Autorica također iznosi detaljne podatke vezane uz samu organizaciju i provedbu nastave, uz poseban osvrt na socijalne uvjete u kojima je škola djelovala te na socijalnu strukturu polaznika. Teodora Vigato iznijela je i osvrt na ukinuće škole, koje je ostvareno nakon donošenja jedinstvenog nastavnog plana i programa obaveznog osmogodišnjeg školovanja u Jugoslaviji tijekom školske godine 1958./1959.

Ovaj broj *Radova Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, nastavlja tradiciju bogate izdavačke djelatnosti Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, koja zbog prepoznatljive selekcije vrijednih tema iz dalmatinske povijesti pridonosi razvoju hrvatske povijesne znanosti, dok prepoznatljiva metodologija izravno utječe na razvoj povjesničara mlađe i srednje generacije.

Goran Budeč

Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, sv. 47, Zagreb – Dubrovnik 2009., 391 str.

Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku objavio je 2009. g. četrdeset i sedmi svezak svoje serijske publikacije *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*. Za razliku od uobičajene usmjerenosti na prošlost Dubrovnika i dubrovačkog područja, ovaj broj *Anala* sadržava trinaest znanstvenih radova posvećenih povijesnoj demografiji i dvanaest prikaza.

Nenad Vekarić i Božena Vranješ-Šoljan autori su studije *Početak demografske tranzicije u Hrvatskoj* (9-62) u kojem autori daju glavne smjernice i sintezu istraživanja demografskih promjena u Hrvatskoj druge polovice 19. stoljeća. Na početku daju pregled hrvatske historiografije o demografskoj tranziciji koja reflektira raznolikost u samom procesu, ali i u stupnju